УДК: 327(497.11:44)“1918/1920“
DOI: https://doi.org/10.18485/srpske_studije.2026.17.7
Рад примљен: 30. јуна 2026.
Рад прихваћен: 10. јула 2026.

Др Зоран Бајин
научни сарадник
Институт за новију историју Србије, Београд
zorbajin@yahoo.com
ORCID: 0009-0000-5959-4155

ДЕЛАТНОСТ ОДБОРА ЗА КУЛТУРНУ ПРОПАГАНДУ У ПАРИЗУ (1918–1920)

Апстракт: У раду се, на основу релевантних извора и литературе, анализира делатност Одбора за културну пропаганду (Културни одбор, Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes) у Паризу, који је почетком 1918. године образовала српска влада за пропагирање својих ратних циљева, окупивши у њему најистакнутије интелектуалце тог доба. После почетног застоја у раду, Одбор је крајем 1918. и почетком 1919. године под председништвом Александра Белића развио релативно широку пропагандну и издавачку делатност. Крајем Првог светског рата и почетком Конференције мира у Паризу, активност чланова Одбора почела је постепено да слаби. До краја 1919. године сви су напустили Париз, осим Александра Арнаутовића, који је наставио да објављује часопис. Кад је то гласило угашено крајем 1920. године, Одбор је фактички престао да постоји, док су неке од његових идеја наставиле да се остварују кроз Арнаутовићев рад у Институту за словенске студије.

Кључне речи: Први светски рат, Србија, интелектуалци, пропаганда, Југословенски програм, Француска, Александар Белић, Александар Арнаутовић.

***

Пропагандна делатност српских интелектуалаца у изгнанству током Првог светског рата доста је истражена тема, посебно захваљујући напорима Љубинке Трговчевић, која ју је најцеловитије уобличила у књизи *Научници Србије и стварање Југославије*, чије је прво издање објављено 1986. године.[1] Сем у поменутој синтези, поједине епизоде ове делатности приказала је и у

1 Љ. Трговчевић, *Научници Србије и стварање Југославије*, Београд, 1986.

својим крађим радовима. Једна од наведених тема је постојање Културног одбора (крађи назив Одбора за културну пропаганду) у Паризу, о коме је 1989. године објавила прилог у зборнику радова са научног скупа *Србија 1918. године и стварање Југославије*.[2] Љ. Трговчевић је тамо прегледно и акрибично изложила настанак и суштину рада овог тела, претежно на основу Фонда Министарства просвете у избеглиштву у Државном архиву Србије и Заоставштине Александра Белића у Архиву Српске академије наука и уметности.

И поред тога, у време писања овог рада био је непознат један важан извор. Наиме, свеска са записницима седница Одбора, која је остала у поседу његовог председника Александра Белића, вероватно због своје форме није завршила у његовој архивској заоставштини, већ ју је Универзитетска библиотека „Светозар Марковић", заједно с Белићевом личном библиотеком, откупила од његових наследника 1968. године. Тек после неколико деценија издвојена је из Белићеве посебне библиотеке и укључена у Архивску збирку Универзитетске библиотеке. Стога се чинило корисним да се, полазећи од утемељених сазнања Љубинке Трговчевић, али и увођењем нових или у њеном раду мање заступљених извора, детаљније осветли делатност Одбора за културну пропаганду.

***

Током последњих година Првог светског рата Париз је, у интелектуалном погледу, био престоница Срба у избеглиштву.[3] Пропагандна делатност тамошњих српских интелектуалаца била је претежно индивидуална, без чвршће организационе структуре или међусобне координације. Правник Коста Кумануди писао је у лето 1917. године историчару Станоју Станојевићу да је Латински кварт „скоро чисто српски", али да „никакве заједнице ни правца у раду нема".[4]

Долазак Станојевића, Кумануди ја и филолога Александра Белића из Русије, где се тежило организованом пропагандном раду, по свој прилици је утицао на промену приступа у Паризу. Белић и Станојевић су се током 1916. и 1917. године, као специјални изасланици српске владе, бавили про-

2 Љ. Трговчевић, *Културни одбор у Паризу*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, научни скуп, ур. С. Терзић, Београд, 1989, 129–140.

3 Lj. Trgovčević, *Paris comme centre culturel de l'émigration serbe pendant la Première Guerre Mondiale*, Југословенско-француски односи, научни скуп, ур. С. Терзић, Београд, 1990, 213.

4 Народна библиотека Србије – Одељење посебних фондова, Р 647/II/86. Писмо К. Кумануди ја С. Станојевићу, 28. август 1917.

пагандом њених ратних циљева у Петрограду и агитацијом међу добровољцима у Одеси. Имајући нарочита овлашћења, настојали су да концентришу пропагандну и издавачку делатност српских интелектуалаца у Русији у тзв. Српском институту, али у томе, због сложених околности у којима су деловали, нису у значајнијој мери успели.[5]

Станојевић и Кумануди су крајем 1917. године предложили српској влади да у Паризу оснује „Центар за национални рад у Француској (Српски институт)", који би се бавио научним и пропагандним радом, прикупљањем материјала за будућу мировну конференцију и објављивањем серије брошура с насловом *Questions balkaniques* (*Балканска питања*). Председник владе Никола Пашић је, из финансијских разлога, коначно решење о предлогу оставио за наредну годину.[6] Следећег месеца су Белић, Станојевић и Кумануди, заједно с историчаром Јованом Радонићем, Пашићу предложили израду *Кратке југословенске енциклопедије* ради што потпунијег упознавања странаца са југословенским земљама и становништвом. Овај предлог је био одобрен с превише оптимистичким роком израде од шест месеци, а обезбеђена су и новчана средства.[7]

Министар просвете Милош Трифуновић оживео је 20. фебруара 1918. Станојевићеву и Куманудијеву замисао у нешто измењеном облику. На Крфу је донео одлуку о оснивању Одбора за културну пропаганду у Паризу, коме је поставио задатак да „културном свету покаже оно најбоље из свих грана музике, уметности, књижевности, науке" српског и осталих југословенских народа. У свом допису Просветном одељењу у Паризу, наглашавајући значај систематског рада, своју иницијативу је образложио стрепњом да полако нестаје „дивљење страног света" према српском пожртвовању и јунаштву. Пошто Србија више није у стању да војним успесима привлачи пажњу Запада, тврдио је, тамошње јавно мњење треба уверити да она поседује „стару цивилизацију достојну великих народа".[8]

За чланове Одбора за културну пропаганду министар је именовао шеснаест истакнутих српских интелектуалаца: Белића, Станојевића, Радонића, Куманудија, географа Јована Цвијића, математичара Михаила Петровића Аласа, филозофа Бранислава Петронијевића, зоолога Живојина Ђорђевића, књижевнике Бранислава Нушића и Ристу Одавића, историчара Гргура Јак-

5 З. Бајин, М. Радивојевић, *Мисија Александра Белића и Станоја Станојевића у Русији 1916–1917. године*, Баштина 60 (2023), 345–362.

6 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 130.

7 Љ. Трговчевић, *Покушај писања југословенске енциклопедије током Првог светског рата*, Историјски часопис 29–30 (1982/1983), 514.

8 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 129–130.

шића, правнике Милету Новаковића и Василија Јовановића, те књижевне критичаре Миодрага Ибровца, Светислава Петровића и Александра Арнаутовића. Одбору су се касније придруживали и нови чланови. Од почетних, Михаило Петровић и Нушић практично никад нису учествовали у раду, док су Петронијевић и Ђорђевић били на по једном састанку.[9] Ни књижевник и опозициони политичар Милан Грол, коме је Министарство просвете у мају поручило да одмах отпутује у Париз и стави се на располагање Одбору, није се повиновао том захтеву.[10]

Оснивачком састанку Одбора 19. марта присуствовао је шеф Просветног одељења Сава Урошевић. Јован Цвијић је одбио Петронијевићев предлог да буде председник Одбора, с образложењем да не „жели да има везе са Владом, јер је досад имао рђаво искуство". Прихватио је да буде привремени председник, а Арнаутовић је изабран за привременог секретара. Током састанка чуле су се бројне идеје о томе шта Одбор треба да представља. На крају је било одлучено да Белић, Кумануди и Ибровац образују „ужи одбор", који ће израдити план рада.[11]

На другом састанку Одбора Ибровац је прочитао састављени програм. Цвијић је сматрао да, због велике немачке офанзиве на Западном фронту, „моменат није за пропаганду", а да пред француску јавност, која више нема стрпљења да много чита, треба изаћи искључиво с „главним питањем" – Македонијом. Зато је предложио „једну добру и прегледну књигу", у којој би свако написао поглавље из своје области. Остали су се сложили с том идејом. На крају седнице одлучено је „да се узме што пре канцеларија, те да се почне непрекидан рад".[12]

Одбор је 3. априла Министарству просвете послао свој програм. Основне тачке у њему биле су: праћење француске штампе и књига ради утицања

9 Архив Југославије (даље: АЈ), Фонд Министарства просвете (66), ф. 435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 131.

10 Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ), Заоставштина Александра Белића (даље: АБ), 14386/I-3/3028. Допис Министарства просвете Просветном одељењу, 10. мај (27. април) 1918; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 132; М. Радојевић, *Милан Грол*, Београд, 2014, 75–77. На захтев Одбора, министар просвете је у октобру упутио географа Тодора Радивојевића „на рад" у њему – али не као члана, како се учинило Љ. Трговчевић. АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3040. Писмо М. Трифуновића А. Белићу, 7. октобар (24. септембар) 1918; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 133.

11 Архивска збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић" (даље: АЗУБ), 4914. Записник 1. састанка Културног одбора, 19. март 1918. Цвијић током боравка у емиграцији није скривао незадовољство према српској влади, а нарочито према Пашићу. Љ. Трговчевић, *Јован Цвијић у Првом светском рату*, Историјски часопис 22 (1975), 195, 229–230.

12 АЗУБ, 4914. Записник 2. састанка Културног одбора, 26. март 1918.

на њихов садржај; успостављање веза с научним установама и појединцима; оснивање југословенске библиотеке објављивањем књижевних и уметничких дела; окупљање српских уметника и координисање њихове делатности; припрема оснивања југословенских катедри на најзначајнијим француским универзитетима.[13] Министар Трифуновић је „у свему" одобрио предложени програм рада Одбора и обезбедио му је финансијска средства.[14]

Међутим, већ на самом почетку деловања Одбора дошло је до застоја у раду. Пошто је у априлу и мају стање у француској престоници „било критично због бомбардовања и сталног нападања аероплана", како је потом писао Белић, „знатан је део Одбора напустио Париз".[15] Том приликом је отпутовао и Белић. У каквим условима су радили преостали чланови Одбора писао му је Кумануди: „Овде су настала зла времена. Од јутрос (5 ½) почео је поново топ, чешће него пре и у различитим правцима, а пуцао је све до подне. Ноћу аероплани. […] Ја бих вам саветовао да останете где сте, док се ситуација не сталожи. Ми смо у мети топа и […] још не мислимо напуштати Париз, осим ако нас крајња невоља не нагони."[16]

На састанку Одбора у мају Цвијић је обавестио присутне да су Грол и историчар уметности Владимир Петковић „постављени за чланове". Одлучено је да Цвијић буде уредник књиге о Македонији, а да му Ибровац буде помоћник.[17] Планирана књига требало је да има „око петнаест концизних, једрих, синтетичких чланака", с научним аргументима за српско „право на Маћедонију".[18]

До стварног конституисања Одбора дошло је на састанку 15. јуна. Тада је прочитано писмо у коме је Цвијић, подносећи оставку на свој привремени положај, изјавио да не жели да буде председник, али да остаје члан. Радонић је за председника предложио Белића, за потпредседнике Куманудија и Одавића, за главног секретара и благајника Петковића, а за секретаре Ибровца и Арнаутовића, што је једногласно усвојено. Белић се захвалио на поверењу и предложио да се Цвијић замоли „да прими редакцију књиге о Маћедонији са истим одушевљењем са каквим је истакао предлог и план за ту књигу". Током дискусије, Радонић је истакао да су Срби у средњем

13 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 134–135.

14 АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3038. Телеграм М. Трифуновића Просветном одељењу, 18. (5) мај 1918.

15 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

16 АСАНУ, АБ, 14386/II-4/332. Писмо К. Куманудија А. Белићу, 27. мај 1918.

17 АЗУБ, 4914. Записник 3. састанка Културног одбора, 1/14. мај 1918.

18 АСАНУ, АБ, 14386/II-3/627. Писмо К. Куманудија А. Белићу, без датума.

веку имали културу којом се могу похвалити: „На нашем двору, на пример, ношено је рубље од свиле док се у Европи о том није знало."[19] Упркос чињеници да формално није иступио из Одбора, Цвијић више није активно учествовао у његовом раду.

Неколико дана касније решено је да се од министра просвете „траже за чланове" аграрни економ Милан Влајинац и географ Павле Вујевић. Усвојен је Белићев предлог да Одбор привремено смести своје канцеларије у „она одељења која има *Југословенска енциклопедија*, пошто је ова сада стављена под централну моралну управу Културног Одбора, а и сви чланови Одбора сарадници су *Енциклопедије*". Белић је истакао да се „француски меродавни кругови" морају убедити да је потребно основати славистички центар у Паризу и покренути стручни часопис, „који би био оно што је *Archiv für slavische Philologie*": „Треба створити уверење, да је и за Француску од велике користи, да Беч у том погледу буде замењен Паризом."[20] Надлежни министри нису одмах одобрили упућивање Вујевића и Влајинца у Париз, већ су тек на јесен постали чланови Одбора.[21]

Заиста, писање *Кратке југословенске енциклопедије* у пракси је потпало под надлежност Културног одбора, иако се радило о засебно финансираним пословима. Покретачи енциклопедијског пројекта постали су водеће личности Одбора, отуда су улагали напоре за његово остварење, а до формалног повезивања вероватно је дошло почетком октобра. Међутим, због недостатка сарадника и, још више, времена, енциклопедија никада није написана, тим пре што су јој, после пробијања нереално постављених рокова, отказана финансијска средства српске владе. Неки од припремљених делова послужили су као материјал за Конференцију мира или су били посебно штампани.[22]

На два састанка, одржана средином лета, расправљало се о припреманим збиркама југословенске лирике и југословенских приповедака, књизи о Македонији, као и превођењу књига мађарског политиколога Оскара Јасија и чешког историчара Константина Јиречека, што је требало да буде

19 АЗУБ, 4914. Записник 4. састанка Културног одбора, 2/15. јун 1918; АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3029. Допис Одбора за културну пропаганду министру просвете, 5. (18) јун 1918.

20 АЗУБ, 4914. Записник 5. састанка Културног одбора, 5/18. јун 1918.

21 АСАНУ, АБ, 14386/I-4/3512. Телеграм М. Ђуричића А. Белићу, 25. (12) јул 1918; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 132.

22 Љ. Трговчевић, *Покушај писања*, 516, 521–524; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 137–138. Одбор је крајем лета преузео писара *Енциклопедије* Јована Петронића, задржавши као писара и раније ангажованог Илију Калоштровића. АЗУБ, 4914. Записник 1. седнице Управе Културног одбора, 6. јул 1918; Записник 9. састанка Културног одбора, 7/20. септембар 1918.

поверено слависти Лују Ајземану. Поводом могућих предавања, Јакшић је сматрао да „треба ангажовати Французе, а Југословене само уколико је неопходно, и то који знају одлично француски", док су Арнаутовић и Кумануди изнели „добре стране" Југословена као предавача. Ибровац је писао одсутном Белићу да је било „мало електрицитета због трења облака": „Ви сте недостајали као Blitzableiter[23]."[24]

Састанку Одбора крајем августа присуствовао је министар просвете Милош Трифуновић. Том приликом је захвалио Одбору и Белићу на преданости, а Ибровцу зато „што му је први истакао потребу да се рад сконцентрише и организује". Истакао је да „треба радити на пропаганди интензивније": „Ми смо и културнији од Бугара, и питомији, и финији, па ипак су они боље приказани. [...] Нарочито треба да научници, интелектуалци, људи од школе и спреме, уђу у средину француску. [...] Преко француске публике ући ћемо у везу и са другим народима. Све ово, разуме се, треба да буде подређено нашим националним захтевима и аспирацијама." Белић је захвалио министру што је установио Одбор и укратко изложио план даљег рада: 1) припрема терена, преко личних веза, за оснивање славистичких катедри по Француској и развој научне сарадње; 2) „национално-политичка пропаганда". Трифуновић је изразио „готовост да помогне сваку иницијативу Одбора" и одобрио да филолог Драгутин Костић постане члан.[25]

На два састанка Одбора у септембру говорено је о издавачкој делатности и о разговорима с лингвистом Антоаном Мејеом и историчаром Ернестом Денијем о томе како да „Француска постане средиште славистике". Другом састанку присуствовао је Трифуновић, који је изразио жељу да се сви издавачки послови „сконцентришу у Одбору", који би окупио „све културне раднике", помогао им и усмерио их „једним правцем: бранити озбиљно, научно Србију": „Метод, начин рада, сам рад – то оставља Одбору. Исто тако и други који хоће да раде а немају средстава нека се обрате Одбору. Ако је добро и корисно, Одбор ће помоћи, па било то питање српско, хрватско или словеначко." Заједнички је закључено да је Одбор део Министарства просвете.[26]

У октобру су такође одржана два састанка, на којима се говорило о планираним предавањима и књигама. Првом састанку је као гост присуство-

23 Громобран (нем.)

24 АЗУБ, 4914. Записник 6. састанка Културног одбора, 31. јул 1918; Записник 7. састанка Културног одбора, 26. јул / 8. август 1918; АСАНУ, АБ, 14386/II-4/220. Писмо М. Ибровца А. Белићу, 2. август 1918.

25 АЗУБ, 4914. Записник 8. састанка Културног одбора, 26. август 1918.

26 АЗУБ, 4914. Записник 9. састанка Културног одбора, 7/20. септембар 1918; Записник 10. састанка Културног одбора, 23. септембар 1918.

вао народни посланик и математичар Коста Стојановић, а другом геолог Јован Жујовић, кога је министар просвете поставио за свог пуномоћника „за интелектуалне послове и развијање српско-француских интелектуалних веза у Француској" и доделио му саветодавни глас у Одбору. (Овом другом састанку присуствовали су и нови чланови Одбора: композитор и музиколог Милоје Милојевић, редитељ Витомир Богић и сеизмолог Јеленко Михајловић.) На Жујовићев предлог, одлучено је да Одбор 22. октобра сазове збор српске „интелигенције" у Паризу. Белић је обавестио присутне о неформалним разговорима представника Одбора с румунским професорима око разграничења у Банату (организоване уз посредништво лингвисте и етнолога Пола Лабеа) и изјавио да из материјала *Кратке југословенске Енциклопедије* треба да се штампа „само оно што би за Конференцију мира било потребно и то чисто политичка национална питања, распоређена по појединим провинцијама". Ибровац је приметио да Одбор недовољно „кроз штампу" скреће пажњу на пробој Солунског фронта.[27]

У кругу Одбора су током октобра вођени разговори, после којих је неколико српских политичара и научника – поред осталих, Цвијић, Жујовић и Белић – предложило Николи Пашићу образовање концентрационе владе.[28] Белић је следећег месеца новом министру просвете Давидовићу писао да је Одбор био место окупљања и размене мишљења српских интелектуалаца: „Када су искрсавале тешкоће у схватању наших националних питања, он је узимао иницијативу да позове и скупи наше људе, да би се дошло [...] до потребне једнакости у погледима."[29]

Управо тада, у новембру 1918, завршен је Први светски рат и почело је стварање југословенске државе. Почетком месеца, Културни одбор је, заједно с британским научницима и истакнутим присталицама југословенске идеје Робертом Ситоном Вотсоном и Артуром Евансом, организовао „велики протестни збор против Италије", на којем је говорио Белић.[30] Као свој одсек, Одбор је 23. новембра основао Информациони биро, коме је дао „дужност да француским листовима и јавним радницима пружи сва обавештења" о процесу југословенског уједињења. Биро је замолио српско

27 АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3039. Писмо М. Трифуновића А. Белићу, 13. септембар 1918; АЗУБ, 4914. Записник 11. састанка Културног одбора, 17. октобар 1918; Записник 12. састанка Културног одбора, 19. октобар 1918. Одбор је 3. новембра организовао јавно предавање географа Жана Брина (Bruhnes) с насловом *Ослобођена Македонија*. АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

28 *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I – 20. XII 1918)*, prir. D. Janković, B. Krizman, Beograd, 1964, 376; Љ. Трговчевић, *Научници Србије*, 240–241.

29 АЈ-66-435. Извештај А. Белића Љ. Давидовићу, 12. новембар 1918.

30 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

посланство, војну мисију, владу и Просветно одељење да му достављају вести које се могу искористити у „националном интересу", а потом их је, пре свега захваљујући Арнаутовићевом залагању, прослеђивао француским агенцијама. Вест о прводецембарском проглашењу уједињења у Београду стигла је до Бироа са четири дана закашњења, којима је додат и пети, пошто француска цензура у први мах није дозволила објављивање.[31]

Истакнути словеначки политичар и председник Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба Антон Корошец боравио је по завршетку Женевске конференције десетак дана у Паризу, где, по свој прилици, није оставио добар утисак на француске државнике.[32] Преко посредника је изразио жељу да се упозна са члановима Културног одбора. У Одбору су то озбиљно схватили. После неколико неуспешних покушаја организовања сусрета, најављен им је Корошчев долазак у њихове просторије. У договорено време цео Одбор је „био на окупу", али се гост није појавио. Председник Белић се нашао у неугодном положају према осталим члановима, којима је пренео правдања Корошчевих пратилаца да се ради о неспоразуму.[33]

Белић је крајем новембра на састанку Одбора поднео извештај о разговорима са француским професорима, у присуству министра народне привреде Велизара Јанковића. Говорио је о јачању француско-српских културних веза и жељи да се оснују „Српски институт у Паризу и Француски институт у Београду", као и часопис по узору на Денијев *Le monde slave*. Арнаутовић је поднео извештај о Информационом бироу, уз предлог да би се рад „могао разгранати". На следећем састанку у децембру први пут је био присутан вајар Ђорђе Јовановић (именован за члана Одбора истовремено са сликаром Бранком Поповићем, који се нешто касније активирао). Арнаутовић се пожалио да је „потпуно сâм у Бироу", због чега „не може да стигне на све стране". Белић је пак изнео идеју да би Одбор могао да „издаје један мали недељни часопис" под Арнаутовићевим уредништвом, а неко други би га заменио у Бироу.[34]

На састанку Одбора првог дана 1919. године гост је био начелник Просветног одељења Мирко Поповић. Говорило се о предстојећим догађајима:

31 АСАНУ, АБ, 14386/I-3/2826. Свеска с белешкама А. Арнаутовића о раду Информационог бироа; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 136.

32 A. Rahten, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*, Ljubljana, 2022, 39–40.

33 АСАНУ, АБ, 14386/I-4/2768, 2769. Писма Т. Шорлија А. Белићу, 18. и 26. новембар 1918; Писмо А. Белића Т. Шорлију, 23. новембар 1918.

34 АЗУБ, 4914. Записник 13. састанка Културног одбора, без датума; Записник 14. састанка Културног одбора, 14. децембар 1918. Арнаутовић ће потом писати да је његова делатност у Одбору била „данонoћна". *Александар Арнаутовић 1888–1982: у фондовима и збиркама Архива Србије*, прир. Ј. Рељић, Београд, 2018, 19–20.

збору на Париском универзитету у част југословенских колега (19. јануара) и концерту који је организовао Милојевић (21. јануара). Белић је поново инсистирао на потреби покретања часописа. На Арнаутовићев предлог, званично име Одбора за културну пропаганду промењено је у Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes (Српско-хрватско-словеначка универзитетска лига).[35]

Следећег дана министар просвете је затражио од Културног одбора да „одмах упути на редовну дужност" чланове „који нису неопходно потребни".[36] О томе се расправљало на састанку 7. јануара, а још више о будућој делатности, па и о смислу постојања Одбора у измењеним приликама. Белић је упозорио да ће стручни чланови у Делегацији за Конференцију мира, укључујући и њега самог, имати све мање времена за рад у Одбору. Спор је изазвала Арнаутовићева тврдња да, пошто послови „културно-политичке природе" отпадају, Одбор треба поделити на секције и посветити „чисто културном послу: уметничкој и књижевној пропаганди". Радонић и Станојевић су сматрали да је то „леп програм", али да нема ни времена ни новца за рад „у великом стилу". Према Радонићу, Одбор је требало да постане помоћни орган Делегације, са чим се сложио и Јакшић, додавши да објављивање часописа нема смисла, „пошто нико више такве ствари не чита". Арнаутовића је подржао Ибровац, истичући да Одбор не може бити потчињен Делегацији јер су им задаци различити. Белић је тад затражио да се „рашчисти питање" да ли Одбор „има свој raison d'être[37] или не". Сматрао је да Одбор треба да буде „користан и Делегацији као и својим радом изван ње", претворивши се у „foyer des rapprochements"[38]. Напослетку је одлучено да „и даље егзистира као аутономна установа", са тежиштем на „културно-националном правцу", те да се од министра затражи да у Паризу остану Белић, Петковић, В. Јовановић, С. Петровић, Арнаутовић, Ђ. Јовановић, Поповић и Милојевић, као „неопходно потребна" лица.[39]

Белић ће касније истицати да је „нормалан рад" Одбора почео 1. септембра 1918. добијањем сталних просторија и да је трајао „до краја јануара 1919", кад се део чланова вратио у Краљевину СХС, а други су ангажовани у њеној делегацији на Конференцији мира. После тога су он, као председник, и Арнаутовић, као секретар, наставили с радом, односно „водили су послове

35 АЗУБ, 4914. Записник 15. састанка Културног одбора, 1. јануар 1919.

36 АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3014. Телеграм Љ. Давидовића А. Белићу, 2. јануар 1919.

37 Разлог постојања (франц.)

38 Дом [француско-српских/југословенских] зближавања (франц.)

39 АЗУБ, 4914. Записник 16. састанка Културног одбора, 7. јануар 1919.

одборске и даље, тражећи помоћ и сарадњу осталих чланова Одбора само у случајевима када је то било нарочито потребно".[40]

Наиме, почетком 1919. године у Паризу се окупила Делегација Краљевине СХС на Конференцији мира. Њен члан и министар иностраних послова Анте Трумбић указао је на седници 27. јануара на „потребу што бржег организовања пресбироа, и прикупљања свих снага, које су до сада биле растурене и при посланству, и Културној лиги, и Југословенском одбору".[41] Чланови Културног одбора су се, у својству стручњака, дотад већ укључили у рад Делегације. Цвијић, Белић, Радонић и Станојевић ушли су у Етнографско-историјску секцију, Кумануди и Новаковић у Секцију за међународно право, а Јакшић у Секцију за штампу.[42] Са оснивањем Секције за штампу Делегације, Информациони биро Културног одбора престао је с радом и она га је у неку руку заменила. Белић ће упоредити рад ова два тела, тврдећи да Делегација, „са неколико десетина својих чланова и врло великим издацима", није достигла резултате које је у пласирању вести у француску штампу остварио „минијатурни биро" Одбора.[43]

На састанку 28. јануара Милојевић је поднео извештај о концерту, који је Одбору донео чист финансијски приход. Белић му је одао признање што је концерт био „на висини модерне уметности и без баналних пијеса", а затим је обавестио присутне о збору одржаном 19. јануара, на коме је говорио заједно са Жујовићем и Живојином Ђорђевићем.[44] Нагласио је хитност покретања часописа „у коме би се припремала питања политичко-национална" и представљале југословенска књижевност и уметност, тим пре што је угашен часопис *La patrie serbe.*[45] Арнаутовић је прихватио идеју о часопису

40 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

41 *Zapisnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*, prir. B. Krizman, B. Hrabak, Beograd, 1960, 35. Културни одбор је био један од организатора прославе дана Светог Саве (*Saint Sava de la victoire*), којој су присуствовали чланови Делегације, на челу с Пашићем и Трумбићем, као и регент Александар и француски министар образовања. Белић је том приликом одржао подужи говор. АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920; E. Nadovitch, *Le premier Saint Sava du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, Revue yougoslave 1–2 (1919), 77–83.

42 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 133; А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира 1919–1920*, Нови Сад, 2019, 48–55, 59–62, 467–469; Љ. Трговчевић, *Научници Србије*, 292–296.

43 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

44 Y. Jouïovitch, A. Bélitch, J. Djordjévitch, *Rapprochement intellectuel franco-yougoslave*, Paris, 1919, 3–21.

45 У часопису *La patrie serbe* (*Српска отаџбина*), који је у Француској од 1916. до 1918. издавао педагог и публициста Драгомир Иконић, прилоге су објављивали и многи

„у коме би се третирала 'горућа' питања југословенска": „Кад престане потреба за претресањем политичких питања, часопис би имао да служи као веза између Југословена и Француза." После дуже дискусије, одлучено је да се покрене часопис чији би уредник, уз помоћ Ибровца и Петровића, био Арнаутовић, а да Белић, као председник Одбора, „потписује лист".[46]

Тако је настао часопис Културног одбора *Revue yougoslave* (*Југословенска ревија*), који је почео да излази од марта 1919. године. Првобитна замисао у Одбору, записана још за време рата, била је да се покрене „озбиљан часопис интелигенције (интелектуалаца) српских" (прецртана је и замењена реч „јужнословенских") и „да се зове просто *La revue serbe*" (*Српска ревија*).[47] Врло вероватно, *Revue yougoslave* је настала по угледу на Денијев часопис *Nation tchèque* (*Чешка нација*), који је излазио у Паризу од 1915. године.[48]

У првом броју свог часописа, Културни одбор је као основни разлог његовог покретања навео необавештеност Запада о Југословенима и њиховом интелектуалном и економском животу, што је непријатељима омогућавало ширење неистина. Као други разлог истакнута је потреба продубљивања француско-југословенских веза, пошто ће по завршетку рата српске избеглице и рањеници напустити Француску, а француске трупе „југословенске земље": „Али ако смо раздвојени географски, ми не желимо да будемо раздвојени морално. Гробови француских војника ослободилаца који се налазе на нашој захвалној земљи и гробових наших који почивају у милосрдној […] Француској захтевају да останемо блиски."[49]

Културни одбор је подржао организацију изложбе радова свог члана Ђорђа Јовановића почетком марта и учествовао у организовању изложбе савремене југословенске уметности у Паризу, отворене 1. априла. Уз то, Од-

чланови Културног одбора. Д. Иконић, *У изгнанству*, прир. А. Пејовић, Београд, 1993, XIII–XV, passim.

46 АЗУБ, 4914, Записник 17. састанка Културног одбора, 15/28. јануар 1919. Милојевић је желео да у Паризу организује и шест концерата певачког друштва *Лисински* из Загреба, али је посланик Веснић саопштио Одбору да није „политички момент" за то. АЗУБ, 4914. Записник 18. састанка Културног одбора, 24. фебруар 1919.

47 АСАНУ, АБ, 14386/I-3/3063. *Пројекат рада Културног Одбора*, без датума.

48 V. Stanić, *Les relations culturelles franco-yougoslaves à l'époque de l'entre-deux-guerres* (doktorska disertacija u rukopisu).

49 La ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, *Ce que nous voudrions*, Revue yougoslave 1–2 (1919), 1–2. Одбор је тада, спомињући ранију „аустро-германско-мађарску" пропаганду против Југословена, направио алузију на то да неки други желе да је обнове и наставе. У првом броју часописа у 1920. години отворено је написао да је тиме мислио на Италију. La ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, *La deuxième année de la « Revue yougoslave »*, Revue yougoslave 1–2 (1920), 2.

бор је 26. маја организовао фестивал југословенске музике.[50] На последњем састанку 24. јула присутни су били само Белић, Станојевић, Милојевић и Арнаутовић. Белић је изнео мишљење да Одбор „треба да се задржи и даље, али да се реформише". Закључак дискусије био је да га треба претворити „у аутономно Удружење (Ligue) југословенских универзитераца за пропаганду културну у иностранству", а реконструисање извршити у Београду.[51]

Од тога, међутим, није било ништа, јер су сви чланови, сем председника Белића, по повратку у отаџбину заборавили на ово тело. Белић је отпутовао из Париза 1. септембра 1919, а убрзо за њим и потпредседник Кумануди. У француској престоници остао је само Александар Арнаутовић, који је постао секретар Југословенске секције у новооснованом Институту за словенске студије (Institut d'études slaves). Белић ће касније подсетити министра просвете да је, пошто до свог одласка, „и поред неколико пута поновљених тражења", није добио никакво наређење „како да се поступи са Културним одбором", овај са свом имовином „предао на даље руковање" Арнаутовићу.[52]

Институт за словенске студије у Паризу је у августу 1919. основао Ернест Дени захваљујући помоћи влада Француске, Чехословачке и Краљевине СХС. Био је замишљен као научна установа, али, барем у почетку, и као место пропагирања чехословачке и југословенске књижевности, историје и уметности. Кад је министар просвете, на Денијеву препоруку, одобрио Арнаутовићев долазак на место секретара Југословенске секције, започела је завршна, одумируђа фаза Културног одбора.[53] Претерујући, Белић ће тврдити да је Институт за словенске студије резултат честих саветовања представника Одбора са „француским професорима" током 1918. и 1919, која су се одржавала и у Денијевом стану: „Како је […] у томе Институту организована секција за Јужне Словене, управи Културног одбора изгледало је најприродније да се Културни одбор премести за извесно време у ту секцију и да, вршећи послове Института, у исто време продужи свој рад, под својим досадашњим именом (Културни одбор = Ligue des universitaires serbo-

50 *Exposition yougoslave à Paris*, Revue yougoslave 1–2 (1919), 93; *Les arts et la musique*, Revue yougoslave 3–4 (1919), 212–213; *Les arts et la musique*, Revue yougoslave 7–8 (1919), 407–408; АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 138.

51 АЗУБ, 4914. Записник 19. састанка Културног одбора, 24. јул 1919.

52 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

53 V. Stanić, *Les relations culturelles franco-yougoslaves*.

croato-slovènes).”[54] Слависта Андре Мазон ће реалније оценити Белићеву улогу у оснивању Института, истичући да је он „охрабривао” тај пројекат.[55]

Пошто је Институт за словенске студије тек две године потом покренуо свој часопис (*Revue des études slaves*), *Revue yougoslave* се, у неку руку, може сматрати његовим првим гласилом, нарочито ако се има у виду да је Институт у новембру у њему објавио пројекат свог статута и Денијев програмски чланак.[56] У истом броју, Културни одбор је поздравио оснивање Института, нагласио своју улогу у томе и изјавио да ће убудуће наставити деловање у оквиру нове установе. Обећавајући да Институт неће имати бољих пријатеља од Југословена, Одбор му је, до покретања сопственог часописа, ставио на располагање свој.[57]

Током 1920. године званични рад Одбора свео се на *Revue yougoslave* под Арнаутовићевим уредништвом. Одбор се у свом часопису слабо оглашавао као установа. Као изузетак, његово име се појавило испод уводника о Пољско-совјетском рату, који је највероватније написао Арнаутовић под утицајем својих француских пријатеља. Уводник је у пансловенском духу осудио сукоб као братоубилачки и наговестио залагање за етничко разграничење Пољске и совјетске Русије, али и јасно истакао да Југословени, не желећи да буду неутрални, криве „Русе” због напредовања до Варшаве.[58]

Часопис је остао без финансијске подршке из Краљевине СХС, па је Арнаутовић у септембру замолио Белића, ословљавајући га као председника Културног одбора, да интервенише: „Старајући се без престанка да, у духу који је владао Одбором док сте ви и остали чланови били овде, наставим дело Културног одбора, посветио сам највећи део акције часопису који је

54 АЈ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

55 A. Mazon, *Alexandre Belić*, Revue des études slaves 1–4 (1960), 339. Мазон је управо 1919. године дошао на чело новоосноване Катедре словенских језика и књижевности у Стразбуру. А. Колаковић, *У служби отаџбине: сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*, Београд, 2016, 337.

56 S. Moret, *« Au fond du cœur une pensée de propagande ». L'Institut d'études slaves de Paris dans le contexte géopolitique de la France de l'époque*, Revue des études slaves 1–2 (2020), 103.

57 La ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, *Paris centre de la slavistique à l'étranger*, Revue yougoslave 13–14 (1919), 601–602. Преносећи у лето 1920. године чланак пољског историчара Оскара Халецког, у коме је *Revue yougoslave* названа органом Института за словенске студије, уредништво је објавило кратак коментар у напомени: „*Југословенска ревија* је орган Српско-хрватско-словеначке универзитетске лиге [Културног одбора]. Али она се поноси што је третирају као 'један од органа Института за словенске студије'.” *Revue yougoslave* 7–8 (1919), 319.

58 Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes, *La fratricide*, Revue yougoslave 7–8 (1920), 233–234.

израз његов, *Revue yougoslave*. Данас она треба ваше потпоре."[59] У извештају министру просвете из новембра, Арнаутовић је предложио оживљавање Одбора у новој форми: „Он је унео, нарочито у средину француских просветних радника, литератора, новинара и анонимних малих али ипак значајних југославофила [...] атмосферу повољну по праведно решење наших народних питања која зависе од иностранства. Велики број француских установа (национална друштва, интелектуална удружења, библиотеке, музеји, школе) навикао је да се обраћа Одбору (Лиги). [...] Ове везе не треба изгубити. [...] А искористићемо их ако Одбор претворимо у Југословенску секцију Института словенских наука и осигурамо јој раднике и средства за њену акцију."[60]

Недуго потом, Арнаутовић је поново апеловао на Белића, жалећи се на незаинтересованост осталих колега из Одбора, „који је растурен али који министар није укинуо никаквим решењем и чији чланови треба да се осећају морално одговорним".[61] Финансирање часописа није било одобрено, па је децембра 1920. године изашао последњи број. Арнаутовић се, изразивши пусту наду да ће *Revue yougoslave* преузети неко други, захвалио читаоцима и сарадницима, а нарочито Денију и Белићу, кога је и даље називао председником Културног одбора.[62] Гашење часописа, последњег облика деловања Одбора, може се узети као крај његовог постојања,[63] без обзира на чињеницу да није био формално распуштен и упркос податку да је последња књига у његовом издању изашла следеће, 1921. године.

Издавачка делатност је заправо била главно подручје рада Културног одбора, с највећим интензитетом у првој половини 1919. године. Одбор је објавио укупно 25 брошура (великим делом сепарата из *Revue yougoslave*) у серији *Questions contemporaines* (*Савремена питања*) и пет књига у серији *Questions balkaniques* (*Балканска питања*), а новчано је помагао у објављивању књига које су користиле српској и југословенској пропаганди.[64] Сем

59 АСАНУ, АБ, 14386/II-3/636. Писмо А. Арнаутовића А. Белићу, 20. септембар 1920.

60 АЈ-66-435. Извештај А. Арнаутовића С. Прибићевићу, 10. новембар 1920.

61 АСАНУ, АБ, 14386/II-4/21. Писмо А. Арнаутовића А. Белићу, 31. новембар 1920.

62 A. Arnaoutovitch, *Un mot du rédacteur en chef de la «Revue Yougoslave »*, Revue yougoslave 12 (1920), 568.

63 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 139.

64 У серији *Questions contemporaines* Одбор је објавио следеће наслове: 1. E. Denis, *Kautsky et la Serbie*; 2. J. Radonić, *Les Albanais et les Serbes*; 3. A. Belić, *Ami Boué et la question macédonienne*; 4. M. Ibrovac, *La langue serbo-croate*; 5. A. Belić, *Les cartes ethnographiques et historiques au service de la propagande bulgare*; 6. S. Stanoiévitch, *La civilisation du peuple serbe au Moyen Âge*; 7. S. Stanoiévitch, *Le relations serbo-grecques*; 8. A. Belić,

тога, интензивно се бавио дистрибуцијом својих издања, али и осталих југословенских „пропагандистичких списа", као што је био женевски *Bulletin yougoslave*. „Хиљадама књига, брошира и бројева нашег часописа отишло је тако оним људима и установама којима је било потребно да оду", хвалио се поводом тога Белић.

Најважнији издавачки подухват Културног одбора је, без сумње, био његов часопис. У *Revue yougoslave* претежно су објављивани преводи песама и прозе југословенских књижевника, прилози о истакнутим културним стваоцима, као и прилози Француза који су важили за добре познаваоце историје и културе југословенског подручја. Поред тога, часопис је доносио обавештења о свим значајним културним манифестацијама Југословена у Француској и пропагирао претензије новостворене Краљевине СХС, нарочито у територијалним споровима са Италијом. Заслуге за објављивање часописа и одржавање високог квалитета прилога угледних француских и југословенских аутора припадале су, готово искључиво, главном уреднику Арнаутовићу, који је сам обављао све редакцијске послове.[65]

***

Александар Белић је писао да је Културни одбор „сувише доцкан установљен, онда када је требало брати плодове од пропаганде раније извршене, а не тек тада предузимати извесну акцију у овом правцу".[66] Надовезујући се на ту мисао, Љ. Трговчевић је тачно приметила да је после рата преовладало уверење да су пропагандна тела испунила своју сврху,

L'avenir des langues dans la Péninsule Balkanique; 9. A. Arnaoutovitch, *Les Phares*; 10. E. Denis, *Du Vardar à l'Istrie*; 11. Y. Jouïovitch, A. Bélitch et J. Djordjévitch, *Rapprochement intellectuel franco-yougoslave*; 12. A. Arnaoutovitch, *Un poète de l'unité yougoslave*; 13. *De la Serbie à la Yougoslavie*, notes et documents réunis par A. Arnaoutovitch; 14. I. Jolguer, *Les Slovènes*; 15. V. Petkovitch, *L'art dalmate*; 16. M. Spalaïkovitch, *Le drame russe*; 17. A. Chervin, *Le jugement de Salomon (La question de Riéka)*; 18. E. Marbeau, L. Voïnovitch, *Une apôtre de l'unité yougoslave (Monseigneur Strossmayer)*; 19. Y. Skerlitch, *Les Serbes et la démocratie occidentale*; 20. F. Chichitch, *Zrinski et Frankopan*; 21. B. Popovitch, *L'art moderne yougoslave*; 22. A. Arnaoutovitch, *La poésie kossovienne*; 23. E. Vignon, *Remarques grammaticales*; 24. L. Leger, *La vie académique des Yougoslaves*; 25. E. Denis, *Institut d'études slaves*. У серији *Questions Balkaniques* изашли су наслови: 1. V. Markovitch, *La Macédoine a-t-elle été considérée comme pays bulgare par les Serbes du Moyen Âge?*; 2. K. Stoyanovitch, *Les relations économiques de la Serbie avec les pays balkaniques et les pays alliés avant et après la guerre*; 3. É. Haumant, *La Yougoslavie: études et souvenirs*; 4. P. Ilitch, *Les mines de Serbie*; 5. P. P. de Sokolovitch [M. Vesnić], *Le mirage Bulgare et la guerre européenne*.

65 AJ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920; Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 136–137.

66 AJ-66-435. Извештај А. Белића М. Трифуновићу, 2. април 1920.

као и да је након стварања Краљевине СХС постала сметња чињеница да је Одбор био орган српске владе – и то састављен искључиво од Срба. (Истина, Хрвати и Словенци су били формално укључени у назив Одбора на француском језику, а посредно и у његов рад, као аутори брошура и прилога у *Revue yougoslave*.) Упркос свему, како је закључила Љ. Трговчевић, Одбор је успео да својим издањима и манифестацијама у значајној мери упозна француску јавност са српском и југословенском културом и националним претензијама, оствари сарадњу с великим бројем француских интелектуалаца, помогне Делегацији на Конференцији мира и две године објављује часопис високог културног нивоа.[67]

Поред тога, Одбор није одмах нестао без икаквог трага. Осамнаестогодишње деловање Александра Арнаутовића у Институту за словенске студије (1919–1937) било је у духу идеја Културног одбора. Недуго после настанка Института, Белић је изнео мишљење да су његови оснивачи желели нешто више од пуког стварања новог научног центра: да развијају своју делатност тако да она одговара „политичком ставу који је Француска заузела према словенским нацијама". То је, без сумње, много више била жеља председника Културног одбора.[68] Као секретар Југословенске секције Института, Арнаутовић је више био оријентисан на културну пропаганду него на научна истраживања. Верујући да Институт треба да се држи Денијевог наслеђа и, као својеврсно место сећања, усредсреди на пријатељске односе Француза са оним Словенима који су се нашли на победничкој страни 1918. године, настојао је да његова врата остану затворена за Бугарску и Совјетски Савез.[69]

„Мир ће бити осигуран и дефинитиван тек када савез Француске и Словена буде чврсто успостављен", писао је управо Дени у Арнаутовићевој *Revue yougoslave* поводом оснивања Института за словенске студије.[70] Кад је последњи прегалац Културног одбора напуштао Институт, све очигледније је било да је тај савез химера, а мир никад несигурнији. Другачији рат ће тражити другачију пропаганду.

67 Љ. Трговчевић, *Културни одбор*, 139.

68 A. Bélitch, *L'Institut d'études slaves à Paris*, Revue yougoslave 1–2 (1920), 17. Белић ће у некрологу Денија хвалити зато што је „сматрао да сваки грађанин своје земље у извесном смислу речи мора бити политичар". А. Белић, *Ернест Дени*, у: *Упоредна словенска лингвистика*, Књ. 2, [прир. Р. Јовићевић], Београд, 2000, 311.

69 V. Stanić, *Les relations culturelles franco-yougoslaves*.

70 E. Denis, *L'Institut d'études slaves*, Revue yougoslave 13–14 (1919), 605–606.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Архив Југославије [Arhiv Jugoslavije]

   Фонд Министарства просвете [Fond Ministarstva prosvete]
2. Архив Српске академије наука и уметности [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti]

   Заоставштина Александра Белића [Zaostavština Aleksandra Belića]
3. Архивска збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић" [Arhivska zbirka Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković"]
4. Народна библиотека Србије – Одељење посебних фондова [Narodna biblioteka Srbije – Odeljenje posebnih fondova]

Објављени извори / Published sources

1. *Александар Арнаутовић 1888–1982: у фондовима и збиркама Архива Србије*, прир. Ј. Рељић, Београд, 2018. [*Aleksandar Arnautović 1888–1982: u fondovima i zbirkama Arhiva Srbije*, prir. J. Reljić, Beograd, 2018.]
2. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I – 20. XII 1918)*, prir. D. Janković, B. Krizman, Beograd, 1964.
3. *Zapisnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*, prir. B. Krizman, B. Hrabak, Beograd, 1960.
4. Д. Иконић, *У изгнанству*, прир. А. Пејовић, Београд, 1993. [D. Ikonić, *U izgnanstvu*, prir. A. Pejović, Beograd, 1993.]
5. Y. Jouïovitch, A. Bélitch, J. Djordjévitch, *Rapprochement intellectuel franco-yougoslave*, Paris, 1919.

Штампа / Periodicals

1. *Revue yougoslave* (1919–1920)

Литература / Literature

1. З. Бајин, М. Радивојевић, *Мисија Александра Белића и Станоја Станојевића у Русији 1916–1917. године*, Баштина 60 (2023), 345–362. [Z. Bajin, M. Radivojević, *Misija Aleksandra Belića i Stanoja Stanojevića u Rusiji 1916–1917. godine*, Baština 60 (2023), 345–362.]
2. А. Белић, *Ернест Дени*, у: *Упоредна словенска лингвистика*, Књ. 2, [прир. Р. Јовићевић], Београд, 2000, 309–320. [A. Belić, *Ernest Deni*, u: *Uporedna slovenska lingvistika*, Knj. 2, [prir. R. Jovićević], Beograd, 2000, 309–320.]
3. А. Колаковић, *У служби отаџбине: сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*, Београд, 2016. [A. Kolaković, *U službi otadžbine: saradnja francuskih i srpskih intelektualaca 1894–1914*, Beograd, 2016.]

4. A. Mazon, *Alexandre Belić*, Revue des études slaves 1–4 (1960), 338–340.
5. А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира 1919–1920*, Нови Сад, 2019. [A. Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919–1920*, Novi Sad, 2019.]
6. S. Moret, *«Au fond du cœur une pensée de propagande». L'Institut d'études slaves de Paris dans le contexte géopolitique de la France de l'époque*, Revue des études slaves 1–2 (2020), 101–113.
7. М. Радојевић, *Милан Грол*, Београд, 2014. [M. Radojević, *Milan Grol*, Beograd, 2014.]
8. A. Rahten, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*, Ljubljana, 2022.
9. V. Stanić, *Les relations culturelles franco-yougoslaves à l'époque de l'entre-deux-guerres* (doktorska disertacija u rukopisu).
10. Љ. Трговчевић, *Јован Цвијић у Првом светском рату*, Историјски часопис 22 (1975), 173–231. [Lj. Trgovčević, *Jovan Cvijić u Prvom svetskom ratu*, Istorijski časopis 22 (1975), 173–231.]
11. Иста, *Културни одбор у Паризу*, Србија 1918. године и стварање југословенске државе, научни скуп, ур. С. Терзић, Београд, 1989, 129–140. [Ista, *Kulturni odbor u Parizu*, Srbija 1918. godine i stvaranje jugoslovenske države, naučni skup, ur. S. Terzić, Beograd, 1989, 129–140.]
12. Иста, *Научници Србије и стварање Југославије*, Београд, 1986. [Ista, *Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije*, Beograd, 1986.]
13. Ista, *Paris comme centre culturel de l'émigration serbe pendant la Première Guerre Mondiale*, Југословенско-француски односи, научни скуп, ур. С. Терзић, Београд, 1990, 198–214. [Ista, *Paris comme centre culturel de l'émigration serbe pendant la Première Guerre Mondiale*, Jugoslovensko-francuski odnosi, naučni skup, ur. S. Terzić, Beograd, 1990, 198–214.]
14. Иста, *Покушај писања југословенске енциклопедије током Првог светског рата*, Историјски часопис 29–30 (1982/1983), 513–525. [Ista, *Pokušaj pisanja jugoslovenske enciklopedije tokom Prvog svetskog rata*, Istorijski časopis 29–30 (1982/1983), 513–525.]

ACTIVITIES OF THE *LIGUE DES UNIVERSITAIRES SERBO-CROATO-SLOVÈNES* IN PARIS (1918–1920)

Summary:

The *Ligue des universitaires serbo-croato-slovènes* (in French; *Odbor za kulturnu propagandu* or *Kulturni odbor* in Serbian) in Paris was a semi-official organisation comprising prominent Serbian intellectuals, formed by the Serbian government-in-exile in early 1918 to propagate its war aims. After an initial lull, the Ligue, under the presidency of philologist Aleksandar Belić, developed a relatively broad propaganda and publishing activity in late 1918 and early 1919. It published 30 brochures and books, and financially supported the publication of some other works that benefited Serbian and Yugoslav propaganda. However, the most important publishing venture of the Ligue was its journal *Revue yougoslave* (1919–1920). With the end of the First World War and the beginning of the Paris Peace Conference, most of the members of the Ligue became increasingly inactive. By the end of 1919, all but Aleksandar Arnautović, the secretary of the Ligue and editor of its journal, left Paris. When the *Revue yougoslave* was shut down at the end of 1920, the Ligue effectively ceased to exist, while some of its ideas continued to be realised through Arnautović's work at the Institute of Slavic Studies (*Institut d'études slaves*).